

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора,
професора кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
Паламарчук Ольги Миколаївни на дисертацію
БРАГІНОЇ КАТЕРИНИ ІГОРІВНИ
на тему: «Губристична мотивація як умова прояву
емоційного інтелекту осіб літнього віку», подану на здобуття наукового
ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність теми дисертаційного дослідження Брагіної Катерини Ігорівни не викликає сумніву, оскільки по-перше, в суспільстві спостерігається суттєве збільшення кількості осіб літнього віку; а по-друге, стрімкість суспільних змін призводить до виникнення ситуацій нестабільності, невизначеності й непередбачуваності, що відображається на життєдіяльності осіб літнього віку й потребує переосмислення проблем їхньої емоційної компетентності. Емоційний інтелект є важливою передумовою соціально-психологічної адаптації осіб літнього віку до трансформаційних змін та істотною властивістю ефективного використання особистісних ресурсів у процесі самоудосконалення, визнання і ствердження соціального статусу. У зазначеному контексті особливого значення набуває вивчення губристичної мотивації як умови прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку. Дисертаційне дослідження Брагіної К. І. орієнтоване на розкриття особливостей орієнтації губристичної мотивації осіб літнього віку на власну самореалізацію, задоволення потреб оточуючих, пошук компромісу, досягнення влади, соціального статусу і поваги. Авторка довела ефективність самореалізації осіб літнього віку в губристичних ознаках прагнення до досконалості, де локалізуються базові характеристики повноцінного життя, сповненого емпатії, відкритості до нового досвіду та просоціальної і творчої активності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової теми кафедри педагогічної та вікової психології Волинського національного університету імені Лесі Українки «Вікові та педагогічні виміри психогенези особистості: норма і девіація (ревіталізаційний ракурс)» та є складовою комплексної науково-дослідної теми «Психогенеза ревіталізації депривованої особистості» (державний реєстраційний номер 0113U002218), що координується Міністерством освіти і науки України. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 14 від 29.11.2018 р.) і уточнена (протокол № 3 від 04.03.2022 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих у дослідженні. Дисертанткою методологічно грамотно визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дисертаційного дослідження, які достатньою мірою відповідають заявленій темі. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й емпіричному визначенні особливостей губристичної мотивації як умови прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку. Відповідно до мети було сформульовано такі завдання: розкрити губристичну детермінацію прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку; емпірично з'ясувати специфіку взаємозв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту осіб літнього віку; розробити емпіричну модель психологічних маркерів взаємозв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту осіб літнього віку; обґрунтувати психологічні закономірності губристичної детермінації прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку.

Загалом дисертаційна робота відзначається чіткістю і логічністю на кожному етапі її виконання – від обґрунтування наукового апарату дослідження (визначення актуальності теми, об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження, презентації його методологічної бази і методів) до викладу розділів дисертації та її висновків. Використані методичні прийоми і психодіагностичний інструментарій, отримали належне теоретичне й

емпіричне обґрунтування, відповідають предмету, меті й завданням дослідження, що значно підвищує їх валідаційну цінність. Список використаних джерел містить 219 найменувань, з яких 80 англійською мовою. Дисертанткою проаналізовано значний обсяг наукових джерел вітчизняних, а також іноземних авторів, що стосуються теми роботи. Зазначена теоретико-методологічна база відрізняється фундаментальністю психологічних підходів та положень, на які опиралася авторка, в яких своєрідно розглядається емоційний інтелект людини, специфіка прояву емоційного інтелекту в осіб літнього віку, феномен губристичної мотивації особистості, губристична мотивація як регуляційна ознака прояву емоційного інтелекту.

У першому розділі *«Теоретико-методологічний аналіз вивчення емоційного інтелекту та губристичної мотивації особистості»* (С. 25-57) здійснено огляд наукових положень в історико-пізнавальному дискурсі. Зазначено, що емоційний інтелект переважно розглядається як здатність людини до усвідомлення, прийняття та управління емоційними станами і почуттями у себе та інших людей. Розглянуто емоційний інтелект через самосприйняття власних емоцій і диспозицій та через когнітивне вміння, що забезпечує здатність контролювати перебіг емоцій у себе та інших. Проаналізовано моделі емоційного інтелекту, (модель емоційно-інтелектуальних здібностей, двокомпонентну модель, змішані моделі, синтетичну модель, диспозиційну модель) та подано інтерпретаційні доповнення їх змісту в працях зарубіжних і вітчизняних дослідників. Розглянуто структуру, властивості і функції емоційного інтелекту. Зазначено віковий ракурс розвитку емоційного інтелекту та прикладні аспекти його вивчення в сфері соціально-професійної реалізації особистості. Розкрито теоретичні уявлення про вплив емоційного інтелекту на розвиток емоційної зрілості і компетентності та реалізацію життєздійснення особистості. Заслуговує на увагу систематизація психологічних уявлень про губристичну мотивацію в системі самореалізації особистості. Наголошено, що самореалізація є усвідомленою здатністю реалізації особистісного потенціалу

і прагненням до власної досконалості. Встановлено, що рівень адаптаційної компетентності особистості визначає губристична детермінація розвитку емоційного інтелекту.

У другому розділі *«Програма емпіричного вивчення губристичної мотивації як умови прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку»* (С. 58-91) на основі розгляду теоретичних концепцій емоційного інтелекту осіб літнього віку з врахуванням особливостей розвитку їх когнітивної та емоційної сфер на фоні психофізіологічних змін організму, специфіки емоційної обізнаності, особливостей емоційного включення в соціум, експліковано психологічні координати його губристичної детермінації в ознаках прагнення до переваги і влади, удосконалення, бажання до реалізації творчого потенціалу, досягнення майстерності, самореалізації, самоствердження. Обґрунтовано програму емпіричного дослідження взаємозв'язку емоційного інтелекту та губристичної мотивації осіб літнього віку; визначено загальні методологічні принципи дослідження; розкрито основні етапи та процедуру емпіричного дослідження, аргументовано доцільність використання обраних психодіагностичних методик. Відповідно до завдань дослідження описано відібрані методи математичної статистики, які дозволили всебічно вивчити отримані дані. Надана загальна характеристика вибірки, яка складає 201 особу, з них 112 – слухачі АКМЕ-університету при Волинському національному університеті імені Лесі Українки (від 60 років і старше); 89 – респонденти, які взяли участь в опитуванні за допомогою панелі он-лайн (від 56 років і старше).

У третьому розділі *«Емпіричне вивчення губристичної мотивації як умови прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку»* (С. 92–159) представлено опис результатів емпірико-діагностичного дослідження губристичної мотивації як умови розвитку емоційного інтелекту осіб літнього віку, диференційованих за рівнем губристичної мотивації. За допомогою дискримінантного аналізу визначені відповідні класи об'єктів класифікації, які продемонстрували відмінності (критерій Фішера, F-видалення, λ -Уилкса та χ -

тест). Факторизація методом головних компонент із варімакс-обертанням матриці психологічних показників дала змогу отримати факторну модель особистісних характеристик респондентів з різними рівнями губристичної мотивації. Факторну модель особистісних характеристик респондентів з низьким рівнем губристичної мотивації склали: «консервативність поведінки», «життєзабезпечення», «орієнтація на егоїзм», «просоціальні цінності», «конформність», «стенічна фрустрація». До факторної моделі особистісних характеристик респондентів із середнім рівнем губристичної мотивації увійшли «комунікабельність», «самостійність», «доброта», «творча активність», «гедонізм», «соціальний статус», «демонстративне споживання», «орієнтація на процес», «орієнтація на свободу». Факторну модель особистісних характеристик респондентів із високим рівнем губристичної мотивації формують «соціальний статус», «життєзабезпечення», «універсалізм», «демонстративне споживання», «гедонізм», «мотивація досягнення», «орієнтація на результат», «комунікативний комфорт», «прагнення до уникнення невдач», «прагнення до власного благополуччя». Внаслідок застосування множинного регресійного аналізу виокремлено найсуттєвіші прогностичні детермінанти загального рівня прояву емоційного інтелекту (як залежної змінної): у респондентів з низьким рівнем губристичної мотивації виокремлено фактори «орієнтація на егоїзм» й «життєзабезпечення», котрі призводять до появи егоїстичних потягів у поведінці, зумовлюють орієнтацію на задоволення власних потреб та прагнення реалізувати перш за все власні плани; для осіб з середнім рівнем губристичної мотивації виокремлено фактори «самостійність», «комунікабельність» й «гедонізм», що впливають на прагнення особистості реалізувати власну самостійність, стати активною частиною соціуму, ігноруючи при цьому прагнення досягти гедоністичних насолод, людина прагне бути корисною для оточуючих та діяти, орієнтуючись на просоціальні цінності; у осіб з високим рівнем губристичної мотивації виокремлено фактори «соціальний статус», «мотивація досягнення», «прагнення до

уникнення невдач», «універсалізм», «орієнтація на результат», котрі визначають бажання до затвердження власного соціального статусу в суспільстві, наміри досягти найкращого взірцевого результату, уникнути провалу будь-якою ціною, людина орієнтується лише на майбутній результат та перспективу забезпечення універсального комфорту як у своєму житті, так і у житті оточуючих. Визначено статистично-значущі кореляції між факторними симптомокомплексами та характеристиками емоційного інтелекту особистості: у групі з низьким рівнем губристичної мотивації встановлено позитивний кореляційний зв'язок з показниками фактору «орієнтація на егоїзм» й емоційною обізнаністю, управлінням власними емоціями, самомотивацією, управлінням емоціями інших людей та негативний кореляційний зв'язок із показниками фактору «життєзабезпечення» й управлінням власними емоціями та емпатією; у групі респондентів з середнім рівнем губристичної мотивації прослідковується позитивний кореляційний зв'язок між фактором «комунікабельність» й емоційною обізнаністю та самомотивацією; показниками фактору «самостійність» із усіма складовими емоційного інтелекту; негативний кореляційний зв'язок виявлено між показниками фактору «гедонізм» і управлінням власними емоціями, самомотивацією, емпатією й управлінням емоціями інших людей; у групі респондентів з високим рівнем губристичної мотивації встановлено позитивний кореляційний зв'язок між показниками фактору «соціальний статус» і показниками емпатії; між показниками фактору «універсалізм» із емпатією й управлінням емоціями інших; між показниками фактору «орієнтація на результат» й емоційною обізнаністю, самомотивацією, емпатією і управлінням емоціями інших людей; між показниками фактору «мотивація досягнення» й усіма складовими емоційного інтелекту; а також негативний кореляційний зв'язок між показниками фактору «прагнення до уникнення невдач» та емоційною обізнаністю. Авторкою розроблено емпіричні моделі психологічного змісту взаємозв'язку губристичної мотивації та прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку у таких його формах як:

дифузно-декларативна, морально-відповідальна та емпатійно-творча. Аналіз варіативності взаємозв'язку різних рівнів губристичної мотивації з проявами емоційного інтелекту демонструє відмінні характеристики реалізації губристичних прагнень, просоціальних тенденцій поведінки та типів емоційного реагування. Розроблено узагальнену емпіричну модель взаємозв'язку факторів різного рівня губристичної мотивації та емоційного інтелекту особистості, у якій виокремлено два типи психологічного альянсу: владно-егоїстичний і вдосконалювально-конструктивний. Брагіною К.І. доведено, що кожен рівень губристичної мотивації має свої окремі характеристики та риси, які чинять вплив на прояви емоційного інтелекту осіб літнього віку. Перш за все це пов'язано зі світосприйняттям осіб з різним губристичним прагненням до переваги чи досконалості. Прагнення до переваги зумовлено егоїстичними тенденціями поведінки, а прагнення до досконалості орієнтовано на конструктивну взаємодію з іншими людьми, емпатію і співчуття, спрямованість на творчу активність і просоціальну самореалізацію.

Висновки дисертаційної роботи є переконливими, чітко сформульованими та логічно відповідають поставленій меті і завданням дослідження. Виклад матеріалу в розділах дисертації є послідовним та пов'язаним між собою.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях.

Загалом відзначаємо належний науковий і методичний рівень дисертаційного дослідження. Не підлягає сумніву наукова новизна дослідження, яка передусім полягає у тому, що вперше з'ясовано психологічний зміст взаємозв'язку губристичної мотивації та проявів емоційного інтелекту осіб літнього віку, диференційованих за рівнем губристичної мотивації; запропоновано емпіричну модель психологічних маркерів взаємозв'язку губристичної мотивації та проявів емоційного інтелекту осіб літнього віку й експліковано владно-егоїстичний та

вдосконалювально-конструктивний альянси такого зв'язку; поглиблено розуміння емоційного інтелекту осіб літнього віку в ознаках соціально-психологічної адаптації та ефективного використання психологічних ресурсів особистості й доповнено наукові уявлення щодо психологічних особливостей емоційного інтелекту осіб літнього віку засобом верифікації його дифузно-декларативної, морально-відповідальної та емпатійно-творчої форм прояву; набули подальшого розвитку положення щодо психологічних закономірностей ефективної самореалізації осіб літнього віку в губристичних ознаках прагнення до досконалості.

Слід також підкреслити, що результати дослідження підтверджуються та повною мірою відображаються в наукових публікаціях авторки. Усі публікації пов'язані з темою дисертації та відображають її зміст. Основний зміст роботи висвітлено у 8 публікаціях, з яких 6 статей опубліковано у виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 1 стаття – у виданні, яке включено до наукометричної бази Scopus, 1 – розділ колективної монографії; 10 – у збірниках наукових праць та матеріалів конференцій.

Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання. У дисертаційному дослідженні К. І. Брагіної емпіричним шляхом обґрунтовано адекватність апробованого комплексу діагностичних засобів щодо вивчення взаємозв'язку губристичної мотивації та проявів емоційного інтелекту осіб літнього віку; діагностичні результати можуть використовуватися психологами як параметри можливої психокорекційної роботи з цією віковою категорією. Висновки роботи можуть бути використані при викладанні навчальних дисциплін «Вікова психологія», «Геронтопсихологія», «Психодіагностика», «Тьюторінг: психологічний супровід в соціальних інституціях», «Психологічне проектування життєвого шляху особистості», «Психокорекція та психореабілітація з практикумом», «Робота психолога з людьми похилого віку», «Психологія абілітації та паліативна психологія».

Таким чином, якісно здійснений теоретичний аналіз проблеми, застосування адекватних методів дослідження та обробки даних, репрезентативна вибірка, належний аналіз та узагальнення отриманих емпіричних результатів, свідчать про їх достовірність, а також належну наукову обґрунтованість сформульованих в дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертаційна робота оформлена відповідно до чинних нормативних вимог.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи науково-теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Брагіної Катерини Ігорівни, вважаємо за потрібне висловити деякі зауваження та пропозиції:

1. Під час ознайомлення із дисертаційною роботою імпонує детальний опис наукових положень щодо феномену емоційного інтелекту в історико-пізнавальному дискурсі. Заслуговує на увагу й систематизація психологічних уявлень про губристичну мотивацію в системі самореалізації особистості. Однак, робота значно б виграла, якби у процесі теоретичного розкриття губристичної детермінації прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку була запропонована узагальнена модель щодо відображення співвіднесеності між собою губристичної мотивації і емоційного інтелекту осіб літнього віку. По тексту дисертаційного дослідження спостерігається деяка суперечність у розгляді взаємозалежності та взаємовпливу губристичної мотивації і емоційного інтелекту. Варто було б більш структуровано по тексту роботи розкрити взаємозалежності досліджуваних понять.

2. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що авторка емпіричним шляхом обґрунтувала адекватність апробованого комплексу діагностичних засобів щодо вивчення взаємозв'язку губристичної мотивації та проявів емоційного інтелекту осіб літнього віку. З нашої точки зору, рецензована робота набула б більш практичного значення, якби авторка розробила і запропонувала психокорекційну програму з акцентом на те, що

має бути первинним у роботі з особами літнього віку, емоційний інтелект чи губристична мотивація?

3. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми емоційного інтелекту в психологічній літературі авторка стверджує про можливість розвитку емоційного інтелекту у будь-якому віці. У той же час, під час розгляду емоційного інтелекту осіб літнього віку йдеться лише про особливості його прояву. Хотілося б уточнити, чи вважає авторка за доцільне говорити не лише про особливості прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку, але й особливості його розвитку.

4. Емпіричне вивчення губристичної мотивації за показником загального рівня її вияву показало, що лише 5 % осіб літнього віку від загальної кількості опитаних мають низький рівень. З отриманих результатів можна зробити висновок, що оскільки з губристичною мотивацією в осіб похилого віку все гаразд, то і з особливостями прояву емоційного інтелекту також все добре. Можливо варто було б говорити про необхідність збільшення кількості вибірки з метою виділення чисельно еквівалентної групи осіб похилого віку з низьким рівнем губристичної мотивації задля якісного опису особливостей впливу губристичної мотивації на прояв емоційного інтелекту.

Зазначені зауваження принципово не знижують якості дисертаційного дослідження, мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Брагіної Катерини Ігорівни.

Загальний висновок:

Дисертаційна робота Брагіної Катерини Ігорівни на тему «Губристична мотивація як умова прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку» є самостійним, завершеним науковим дослідженням.

Актуальність обраної теми дослідження, обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації, їх вірогідність, достовірність та наукова новизна, повнота викладу дисертації в опублікованих працях підтверджують, що авторка виконала роботу на належному

методологічному, науково-теоретичному, методичному та практичному рівнях.

Дисертаційна робота Брагіної К.І. «Губристична мотивація як умова прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку» відповідає галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія та вимогам п. 10 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 року, а її авторка – Брагіна Катерина Ігорівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

**доктор психологічних наук, професор,
професора кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського**

О. М. Паламарчук